

PETI LEHEL – TÁNCZOS VILMOS eds. 2012. *Language Use, Attitudes, Strategies: Linguistic Identity and Ethnicity in the Moldavian Csángó Villages*. The Romanian Institute for Research on National Minorities, Cluj.

PÉNTEK JÁNOS 2014. A moldvai magyarokról és a *csángó* elnevezésről. *Magyar Nyelv* 110: 406–416.

BODÓ CSANÁD

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A vernakuláris nyelvváltozat tisztelete

Trudgill, Peter, *Dialect Matters: respecting vernacular language: Columns from the Eastern Daily Press*

Cambridge University Press, Cambridge, 2016. xix + 229 lap

PETER TRUDGILL új könyvének hátsó borítóján *elméleti dialektológus*-ként és *szocio-lingvista*-ként nevezi meg magát. A *theoretical dialectologist*-ra csupán 89 találatot adott a Google (2017. február 7-én), ugyanakkor a *theoretical linguist*-re 13 300-at. De nem ez a lényeg. Hanem az, hogy a világhírű angol nyelvész szülővárosának (Norwich) napilapjában (Eastern Daily Press) 2012–2016-ban hetente közzétett ismeretterjesztő cikkeket, s ezekből 152-t kötetbe szerkesztve most megjelentetett a Cambridge University Press.

A könyv címe kétértelmű: fordíthatjuk „A dialektus számít”-nak is, de „Dialektus ügyek”-nek is. Az Eastern Daily Press a legnagyobb példányszámú regionális napilap Angliában, 40 000 példányban jelenik meg, s körülbelül 100 000 ember olvassa. A cikkeket a szerző a nyelvi kérdések iránt érdeklődő nagyközönségnek, ezen belül külön is egyetemistáknak és középiskolai tanároknak szánja. A könyvben a nem norwichi olvasók kedvéért az újságcikkeket TRUDGILL kiegészítette kulturális háttérismeretekkel, valamint rövid nyelvészeti magyarázatokkal, így a kötetet nemcsak norwichiak, hanem londoniak, belfastiak, torontóiak, New York-iak, új-zélandiak, norvégok, finnek, magyarok s bárki más is haszonnal forgathatják.

Két átfogó üzenetet fogalmaz meg TRUDGILL már a bevezetőben (xiii–xiv). Először: a nyelv titokzatos, elbűvölő és élvezetes jelenség, de olyasmi, amiről nem tudnak elegendőt. Legtöbbünk szívesen tudna meg többet erről a legalapvetőbb emberi attribútumról. Másodszor: nem szabadna az egyéneket és a csoportokat negatívan diszkriminálni a kiejtésük (*accent*), a nyelvváltozatuk (*dialect*) vagy az anyanyelvük miatt. Ma a nyelvi előítéleteknek és az előíró szemléletnek nagyobb a társadalmi elfogadottsága, mint a rasszizmusnak vagy a szexizmusnak. A lingvicizmust az emberek kevésbé szégyellik, mint a rasszizmust vagy a szexizmust. TRUDGILL a közönséges emberek (*ordinary people*) nemstandard nyelvváltozatait (dialektusait) támogatja, azok mellett érvel, szemben a standard nyelvváltozatokkal; a vernakuláris nyelvhasználatot támogatja, szemben a purista, politikailag korrekt nyelvvel; a mindennapi, normális szavak mellett tör lándzsát, szemben a közgazdasági fakultások zsargonjával; s a kisebbségi nyelveket beszélők jogait hangoztatja, szemben a többségi nyelvek beszélőinek jogaival (xiv).

A *Dialect Matters* olyan könyv, amit ki lehetne tenni repülőtéren asztalokra, kocsmái pultokra, akadémiai kávézóban, elemi iskolai tanári szobákban, egyetemeken, kutató intézetek társalgóiban, Cambridge-től Debrecenig. S ahol elkezdenék olvasni, onnan talán el is

lopnák. Ennek egyrészt az az oka, hogy TRUDGILL a normális emberek számára (akiknek nincs egyetemi diplomájuk nyelvészetből) is könnyedén, érthetően s élvezetesen fogalmaz, másrészt egy-egy cikk egy, maximum két oldal terjedelmű. (Életemben egyetlen egyszer volt némileg hasonló élményem: 1993 márciusában a Stanford Egyetem egyik vendégházában a szobám dohányzó asztalára DWIGHT BOLINGER *Intonation and its uses* című könyve volt kitéve [Stanford University Press, 1989], néhány más Stanford által kiadott könyvvel.)

A könyv 14 fejezetből áll, ezek címei, rövidítve, a következők: 1. Nyelvtörténet, 2. Az előíró szemlélet s más haszontalan időtöltések, 3. Nyelvi változás: megfigyelés és elfogadás, 4. Mi történik a szavakkal?, 5. Nyelvek és dialektusok érintkezése és konfliktusa, 6. Az angol nyelvtan tisztelete, 7. A mindennapi nyelv tisztelete, 8. Hangok és téboly (ez utalás Faulkner *A hang és a téboly* című regényére), 9. A helyi beszéd tisztelete, 10. A nyelvtan csodái, 11. Még többet a szavakról, 12. Név- és szóeredetek, 13. Kiejtési szabályok, 14. A nevek tisztelete. Érdemes rövid pillantást vetnünk azokra is, akiknek TRUDGILL köszönetet mond: Eastern Daily Press, a Friends of Norfolk Dialect társaság (1999-ben alapították, lásd: www.norfolkdialect.com/index.htm), számos híres nyelvész, pl. David Britain, Ian Hancock, Brian Joseph és Barbara Seidlhofer.

Nézzük meg röviden, mit állít TRUDGILL az előíró szemléletről (*prescriptivism*). Ez nem más, mint hit abban, hogy vannak „helyes” és „helytelen” nyelvi alakok; s léteznek emberek, akik úgy tudják magukról, hogy jogosítványuk van arra, hogy a közönséges emberek által mindennapjaikban használt egyes nyelvi formákat „helytelenek” nevezzék. Az angolban ennek a szemléletnek három fő célpontja van: 1. a nemstandard dialektusok, pl. az *I done it* (= standard: *I did it*) „helytelen”, annak ellenére, hogy az anyanyelvi beszélők többsége ezt használja; 2. azok a standard angol formák, amelyek eltérnek a latintól, pl. *I've got a new car I'm very pleased with*, a nyelvcsöszök szerint *p r e* pozíció nem állhat mondat végén, tehát csak ez helyes: *I've got a new car with which I'm very pleased*; 3. az új nyelvi képződmények, pl. az 1970-es években tiltakoztak a *hopefully* határozó ilyen használata ellen: *Hopefully it won't rain today* – ma szinte mindenki így beszél. Az előíró szemlélet hamis premisszán alapul és időpocsékolás, mivel nem eredményes. Egyetlen dolgot lehet vele elérni: a beszélő és író embereket el lehet bizonytalanítani és beszédüket s írásukat összefüggéstelenebbé lehet tenni (25).

Az angolok aggódnak, hogy melyik a helyes: *burnt* vagy *burned*? Aggodalmukat az iskolai tanítók, tanárok okozzák, s őket ezért nem is hibáztathatjuk, mivel őket is erre tanították, immár 300 év óta. Tudálékos emberek megszégyenítenek másokat, mondván, ők jobban tudják, miként kell helyesen beszélni angolul, „annak ellenére, hogy mi egész életünkben angolul beszéltünk” (26). Némely előíró tudálékosak az „etimológiai téveszme” áldozatai, úgy vélik, egy szó ma is azt kell jelentse, amit évszázadokkal korábban jelentett, különösen, ha az angolba más nyelvből kölcsönözték. Ezzel a logikával érvelni lehet az *in the circumstances* helyessége és az *under the circumstances* helytelensége mellett, csak hát a mai angol anyanyelvűeknek a *circumstance* egyetlen egység, nem kettő, ezért számukra az *under* és az *in* használata egyaránt helyes. Egy amerikai nyelvész, ARNOLD ZWICKY a Google-on 3 310 000 találatot regisztrált az *in the circumstances*-re és 3 980 000-et az *under the circumstances*-re (27).

Az angolban állítólag van egy *less – fewer* szabály is, mely szerint az előbbi után csak megszámlálhatatlan, az utóbbi után csak megszámlálható főnév (pl. *drink*) állhat. Ezt a 18. század végén egy olyan ember találta ki, akinek nem volt semmi más dolga, csak a szabály-

fabrikálás (32). Viszont az a helyzet, mondja TRUDGILL, hogy angolok milliói mondják azt, hogy *less drinks*, s ha ez Alfréd király óta, aki 899-ben halt meg, bizonyíthatóan mindig így volt a nyelv története során, akkor itt senkinek nincs min aggódnia. Megjegyzem, hogy Arany János már 1861-ben így írt a nyelvészek kötelességéről: „De aki elismeri, hogy a nyelvész kötelessége nem ‚a priori‘ szabályok felállításában, vagy részletes igazságnak egyetemes törvényé emelésében, hanem abban áll, hogy legkisebb árnyalatig kinyomozza a nyelv szellemének *élő* nyilatkozásait [...]” (Arany 1861/1907: 360).

TRUDGILL gyakran veszi témáit politikusoktól, rádió-műsorvezetőktől vagy az újságra levelet író olvasóktól. A BBC Radio 4 egyik műsorvezetője szélnek eresztette azt a véleményét, hogy „a helyes nyelvtan segíti a tiszta gondolkodást”. Ez a kijelentés úgy értendő, hogy helyes nyelvtan a standard angol nyelvtan, s helytelen például a Norwich városában vagy Norfolk megyében beszélt angol nyelvtana. TRUDGILLnak öröme telne abban, ha megtudhatná, miért gondolja a műsorvezető, hogy az *I did it* használata segíti a tiszta gondolkodást, szemben az *I done it* használatával, de ezt hiába is várna, ugyanis a műsorvezető, aki kétségtelenül anyanyelvi beszélője a standard angolnak, nyelvi kérdésekben elég zavarosan gondolkodik (41). Egy másik példa: 2010 és 2014 között a brit kormányban oktatási államtitkár volt egy Michael Gove nevű ember, aki kijelentette, hogy szívügyének tartja az iskolások angol nyelvtani tudásának tesztelését. TRUDGILL szerint ez derék ötlet, de nyílt levélben kérdezi meg az államtitkárt bizonyos nyelvtani szabályokról, amelyekben ő maga igen bizonytalan. Végül is: ha a tanulókat tesztelik, jó, ha vannak felnőttek, akik megválaszolják kérdéseiket. Például: nyelvtanilag helyes az *a big new red house*, de helytelen az *a red new big house*. Miért? Másik kérdés: nyelvtanilag helyesek az *I like, you like, we like, they like* alakok, de helytelen a *she like*. Miért? A helyes forma a *she likes*. De minek ide az *s*? Norfolkban mi nem használjuk, baj ez? Fontos ez? Ha igen, miért? Hálával telt szívvel fogja olvasni Államtitkár úr szakvéleményét, őszinte nagyrabecsüléssel: Egy norwichi tanácsstalan (30).

A 6. fejezetet (Az angol nyelvtan tisztelete) TRUDGILL azzal kezdi, hogy felsorol néhány területileg eltérő nyelvtani szerkezetet. Norfolkban például az egyes 3. személyű igéknek nincs *s* ragja (*he drive very fast*), ezért a norfolki nyelvtant sokan „rossznak” mondják. De nem rosszabb a norfolki nyelvtan semmivel sem a standard angol nyelvtannál, csak más – mondja TRUDGILL (90). Vagy itt van egy másik eltérés: standard angol: *You did it, did you?* ~ norfolki angol: *You done it, did you?* Vagyis a norfolki nyelvtanban van egy olyan különbség, ami a standardból hiányzik (megkülönbözteti formailag a múlt idejű teljes igét a segédigétől), de ettől nem jobb, mint a standard, csak másmilyen. A legtöbb norfolki ember nem tudná elmagyarázni, mi a segédige, de tudják, mi az, ugyanis soha egyik sem mondana ilyen mondatot: **You done it, done you?* (91). Itt egyébként TRUDGILL egy bekeretezett magyarázó jegyzetben elmondja, mire használják a nyelvészek (= *linguistic scientists*) a *-ot.

A többszörös tagadás kérdését egy lengyel mondat bemutatásával kezdi a szerző, ami strukturálisan megfelel ennek a norfolkinak: *I couldn't never find none nowhere*, vagy ennek a magyarnak: *Nem tudtam soha találni egyet se sehol*. Az ilyen többszörösen tagadó szerkezetű mondatok körülbelül 250 éve nem tartoznak a standard angolba, akkor kezdték egyesek elterjeszteni azt a „szabályt”, hogy a többszörös tagadás helytelen. Ez nem más – mondja TRUDGILL – mint a dialektusok elleni előítélet igazolására tett elkeseredett lépés (95). S persze a nyelvészek jól tudják, hogy a már említett Alfréd király, és olyan óriásai az angol civilizációnak, mint Chaucer vagy Shakespeare, szintén többszörös tagadással

beszéltek s írtak. TRUDGILL egyébként elnéző azokkal, akik szenvednek, ha valakit többszörös tagadással hallanak angolul beszélni. „Ha nem akarják, ne használják – mondja –, de ha fájdalmat éreznek, mikor mások így beszélnek, jusson eszükbe a Poéta” (96). Ezt a tanácsot magyarra így fordíthatjuk le: „Ha fájdalmat érez, amikor mások suksükölve beszélnek, gondoljon Bartók és Kodály által gyűjtött népdalainkra” (lásd KONTRA 2015: 23).

„Ha legközelebb egy rendőr megállít, mert nem ég a biciklilámpád, mondd azt neki, hogy nem a nyelvtanod rossz, hanem lemerült az elemed” (102). Ezzel a tanáccsal fejezi be TRUDGILL „A helytelen angol bünt okoz” (Bad English causes crime) című fejezetet, amire az nyújt neki lehetőséget, hogy egy Tory miniszter kijelentette: „Ha megengedjük, hogy a standardok odáig süllyedjenek, hogy a helyes angolt nem tartják jobbnak a helytelennél [...] ha elveszítjük a standardokat, akkor elveszítjük azt a kötelességet is, hogy ne bűnözzünk” (101). Ez merő ostobaság, mondja TRUDGILL, de érdemes felfigyelnünk arra, milyen magabiztosan használja a miniszter a „standardok” szót. Ezt teszik a gazdagok és hatalmasok. A saját beszédüket kinevezik mintaszerűnek, az ő angoljuk a jó angol, a kulturált, elegáns, helyes angol. Minden más változata az angolnak, amiket kevésbé gazdag és hatalmas emberek beszélnek, magától értődő módon alsóbbrendű, sőt: rossz angol (101).

Ez így teljesen természetes Angliában, de elképzelhetetlen Norvégiában, ami szerfelett toleráns és egalitáriánus ország. Ha Norvégiában valaki a „helytelen norvég beszéd”-ről kezdene csacsogni, egyszerűen senki sem értené, miről beszél. Ami a norvégokat illeti, számukra nem létezik se helytelen dialektus, se helytelen kiejtés. Norvégiában ugyanis most 100 évvel ezelőtt, 1917-ben a parlament elfogadott egy olyan passzust az oktatási törvényben, mely szerint „A tanulóknak saját beszélt változatukat kell használniuk, s a tanárok, amennyire lehetséges, kötelesek saját természetes beszédüket közelíteni diákjaik dialektusához” (43). Vagyis a tanároknak meg van tiltva, hogy kijavítsák a tanulók beszédét, nem szabad a diákok beszédét a sajátjukhoz idomítani, ha bármilyen közelítés/ idomítás meg van engedve, akkor az épp fordítva van: a tanár beszéde kell megközelítse a diák beszédét. Egyébként Norvégia a világ második leggazdagabb országa GDP-ben mérve (Nagy-Britannia a 23.), szintén második a Boldogság Index szerint (Nagy-Britannia a 22.), s harmadik az Életminőség index szerint (Nagy-Britannia a 27.). TRUDGILL úgy gondolja, hogy ha Britanniában kisebb ellenségeskedés övezné a helyi akcentusokat és dialektusokat, attól még az ország nem válna oly gazdaggá és sikeressé, mint Norvégia, de fairebb és boldogabb országban élnének a britek. Egyelőre a britek ettől igen messze járnak. Náluk elképzelhetetlen lenne ma egy olyan országos díj, amelyet a norvégok 1978 óta évente ítélnek oda olyan tévé- és rádióbemondóiknak, akik kiemelkednek jó nyelvhasználatukkal és a dialektus használatával (136).

Szó esik a könyvben a brit és az amerikai angol különbségeiről is. TRUDGILL hallott egy műsort az amerikai National Public Radióban 2014-ben, melyben arról fanyalgott egy riporter, hogy a braziliai labdarúgó világbajnokság közvetítéseiben elterjedt a brit *nil* szó használata (Pl. *Brazil is losing seven-nil*) az igazi amerikai *nothing* vagy *zero* helyett (56). Ebben egyebek mellett az a mulatságos, hogy az Amerikában zavart okozó briticizmusoknál sokkalta több a briteket nyelvi honvédelemre indító amerikanizmus az ő nyelvükben. Valami hasonlóra emlékezhetünk, némi megbocsátó mosollyal, mi magyarok is, amikor felidézzük, hogy fél évszázaddal ezelőtt a nagytekintélyű rádióriporter a *null* szót használta invariábilisan, s a hozzá foghatóan nagytekintélyű tévériporter kizárólag a *nulla* alakot használta közvetítéseiben.

Talán sokakat meglep, hogy a Halloween amerikai stílusú ünneplése csak az 1980-as/90-es években terjedt el lényegesen Nagy-Britanniában (89). Korábban csak Skóciában, Észak-Angliában, Walesben és Délnyugat-Angliában ünnepelték, Dél- és Kelet-Angliában teljesen ismeretlen volt. Az ifjú TRUDGILL soha nem is hallott róla. Az idős TRUDGILL ma viszont elmélázik azon, vajon Kazahsztánban is „ajándékot, vagy megréfalunk!” (*trick or treat*) kérdéssel járnak körbe Haloweenkor a fiatalok? (89) A Halloween ilyen kései angliai térhódítása talán minket, magyarokat is meglephet, vö. a felvidéki magyarok közti elterjedését (lásd L. JUHÁSZ 2002, 2013 és BAGIN 2006). Az a világ, ahol mindenki ugyanazt a nyelvet beszélné, kevésbé lenne érdekes, sőt: stagnáló világ lenne – mondja TRUDGILL (89).

Ha az egész világ angolul beszélne, nemcsak mindannyian amerikai szappanoperákat néznénk, s Coca Colát innánk, hanem nagyjából ugyanazok lennének az értékeink, ideáink és világnézetünk is. Ezzel bizonyára sokan egyetérthetünk, magyarok is, sőt – horribile dictu – britek is. Magam azzal is egyetértek, amikor TRUDGILL határozottan kimondja, hogy angolul tudni nem elég, mivel egy nemzetközi cég szívesebben alkalmaz egy két-, három- vagy négynyelvű osztrákot, hollandot vagy svájcit, mint egy egynyelvű angolt (77). Ami engem illet, pontosan értem, mit mond TRUDGILL akkor, amikor az egyetemi nyelvi tanszékek bezárását az „egyetemi vandalizmus eláradásának” (*spate of academic vandalism*) nevezi (77). Mindezek után meglepődtem, amikor TRUDGILL az angol mai világnyelv szerepéről kijelentette, hogy a Brit Birodalom, majd az USA hatalmi helyzetéből fakadóan az angol továbbra is betölti majd világnyelv szerepét, nem fogja a kínai soha fölváltani, mert a világ minden részén immár túl sokan investáltak oly sokat az angol tanításába/tanulásába, hogy ez a helyzet aligha fog megváltozni (75). Jólátával nem lenne nehéz vitatkozni, de itt és most egyáltalán nem tartom szükségesnek. Egyrészt azért, mert TRUDGILL nem vesz részt a nyelvhalál–nyelvgyilkosság–nyelvi jogok nemzetközi szakirodalmi vitáiban, másrészt azért sem, mert ha elismeri, hogy „a nyelvhalál korunk legnagyobb kulturális tragédiája” s hogy „a dialektushalál is tragédia” (82), akkor jóval árnyaltabban kellene fogalmaznia az angol világnyelvi szerepéről is, ugyanis kétségtelen, hogy az angol mint világnyelv terjedése sok nyelv és nyelvváltozat pusztulását is eredményezi.

A YouTube-on megnézhetünk egy olyan interjút, amit a híres amerikai tévés humorista Jay Leno készített az amerikai Gillian Anderson színésznővel, és egy másik interjút is megnézhetünk, amelyben az angol Michael Parkinsonnal beszélget egy nyilvánvalóan brit színésznő, Gillian Anderson. A két Anderson nem névrokona egymásnak, hanem egyetlen személy (85). TRUDGILL az angol interjúbán a legkisebb jelét sem hallotta annak, hogy a színésznő amerikai lenne, pedig nyelvészként annyira hegyezte a fülét, amennyire csak tudta. És Anderson persze tökéletes amerikai akcentussal beszél, amikor arra vált át. Hogy lehetséges ez? Nos, a válasz a színésznő szerencsés élettörténetében rejlik: Angliában nőtt föl, ott járt iskolába 11 éves koráig, amikor szüleivel Amerikába költözött. És ez volt a döntő, hogy épp 11 éves volt. Ugyanis ha később költözött volna Amerikába, az amerikai akcentust nem tudta volna tökéletesen elsajátítani. Ha meg lényegesen korábban költözött volna el Angliából, elvesztette volna brit akcentusát. A 11 éves Gillian épp abban a korban volt, amikor agya már elég flexibilis volt ahhoz, hogy tökéletesen megtanuljon egy új akcentust, s elég érett volt már ahhoz, hogy ne veszítse el azt az akcentust, amit már megtanult. Ebből is következik – ad tanácsot TRUDGILL olvasóinak –, hogy ha egy norfolki szülő azt akarja, hogy gyermekének is norfolki akcentusa legyen, legalább 11 éves koráig tartsa Norfolk megyében, és semmiképp se küldje a gyermeket bentlakásos iskolába (85). Ha

pedig netán az a célja, hogy gyermeke ne beszéljen norfolki akcentussal, akkor jól teszi, ha máshová járattja iskolába. Ha londoni akcentus lebeg aggodó szülői szemei (fülei) előtt, akkor viszont szíveskedjen Londonba költözni (142).

Mindenkinek akcentusa van, mert akcentus az, ahogyan valaki kiejti azt a nyelvet, amit beszél, és kiejtés nélkül nem lehet beszélni (122). Az akcentus és a dialektus általában együtt járnak, ha valaki például norfolki dialektussal beszél, akkor általában az akcentusa is norfolki. De az is lehetséges, sőt normális, hogy valaki a standard angol dialektust egy helyi akcentussal beszéli, TRUDGILL például minden egyetemi előadását standard angolul tartja, de norwichi akcentussal. Angliában igen kevesen vannak, akik nem regionális akcentussal beszélnek. Főleg azokról lehet szó, akik az ország legfőbb vezetői, pl. David Cameron vagy Boris Johnson. Ők a sehonnaniak (*They are nowhere men*) (122). Azért van ez így, mert olyan elit iskolákba járatják őket szülei (manapság évi 30 000 fontért), amely iskolákban „gyökértelenítik” a felső osztály leendő tagjait. Körülbelül 220 ilyen középiskola van Angliában, ami a 4000 iskolának alig több mint 5%-a (123). A brit miniszterelnökről könnyű megállapítani, hogy „public school”-ban nevelték, de lehetetlen megmondani, hova való (145).

Amikor az írás kialakult, az emberek úgy írtak, ahogyan beszéltek. Ma más a gyakorlat: az embereket – hacsak nem a felső osztályokba tartozókról van szó – arra buzdítják, hogy ne úgy írjanak, ahogy beszélnek (148). A felső osztályok anyanyelvjárásukként beszélnek a standard angolt, s a többieket arra buzdítják, hogy a z ő nyelvjárásuk szerint írjanak, ne a sajátjuk szerint. Állítólag ez a nyelvi egységesség érdekében történik. De hát ez meglehetősen új elképzelés, s nem biztos, hogy jó dolog arra kényszeríteni kisiskolásokat, hogy ne a saját nyelvváltozatuk alapján tanuljanak meg írni-olvasni. Végül is bármit, amit standard angolul le lehet írni, dialektusban is ugyanúgy le lehet írni (148) – amint ezt TRUDGILL be is mutatja a 147–148. lapon. (A pozsonyi magyar tanszék hallgatóival LANSTYÁK ISTVÁN rendszeresen átírat standard magyar szövegeket nyelvjárásra, vö. a Pátria Rádió „Jaffás és Kofolás” című adását, 2017. február 11., <http://www.rtv.sk/radio/program/11200>).

A modern angol helyesírás jól reprezentálja a középkori angol kiejtést, de nem a maít. Betűk és hangok komplikált viszonyainak tanulságos, és könnyen érthető bemutatásait olvashatjuk a könyv több helyén, többek közt a 188–195. oldalon. A fő probléma abból származik, hogy az angolok 6 betűt használnak több mint háromszor annyi hang jelölésére. A norfolki akcentusban 19 magánhangzó van, máshol nem feltétlenül. Pl. Norfolkban a *beard* ’szakáll’ és *bared* ’kitakart’ szavak homonimok, mindkettőt /be:d/-nek ejtik (189). De Norfolkban belül is vannak különbségek: TRUDGILL ejtésében az *are* ’vannak’ és az *hour* ’óra’ homonimok, de más norfolkiak ejtésében különböznek (188). Norfolkban a standard angol *no* ’nem’ /nəʊ/ és *snow* ’hó’ /snəʊ/ nem rímelnek (189), ebben a változatban eltérnek a magánhangzók olyan szópárokban is, mint a *moan* – *mown*, *nose* – *knows*, *road* – *rowed* stb. A középangolbeli /ɔ:/ és /ɔu/-nak Norwichban ma /u:/ és /ʌu/ felel meg, ezért a *moan* ’nyög’ kiejtése /mu:n/, a *mown*-é ’kaszál, past participle’ viszont /maʌn/ (190). Eredetileg minden angol kétféleképp ejtette ezeket a szavakat, ezért van a betűzésbeli különbség, az egyik csoportot *ow*-val vagy *ou*-val betűzik, a másikat viszont *oa*-val vagy *o_e*-vel. Ez a különbség megőrződött a norfolki akcentusban (bár a mai fiatalok beszédéből kivesszében van). TRUDGILL büszke erre a különbségre saját beszédében, s némi malíciával jegyzi meg, hogy lehet, hogy évszázadokkal Shakespeare után ő és a vele egykorú norwichiak lesznek az utolsó generáció, amely megőrizte ezt a nemes különbséget (189–190).

A 7. fejezetben (Respecting ordinary language) TRUDGILL a közgazdasági fakultások zsargonjának (*business-school terminology*) elburjánzó használata ellen érvel. E zsargon fő célja az, hogy majd mindent árucikként láttasson. A norwichi városházába belépőket a „Customer Service Centre”-hez irányítja egy tábla, de nincs ember Norwichban, aki „customer” lenne a városházán – ez a tábla tehát hibás (112). A vasút immár nem utasokat szállít (*passengers*), hanem vevőket (*customers*) (112). Ezek a szavak elidegenítik a norwichiakat a saját vasútjuktól és városházuktól, olyan ez, mintha nem a norwichiak választanák meg a saját önkormányzatukat (112). Ez az elidegenítés hallatszik a norwichi Thorpe vasútállomáson is, ahol a hangosbeszélőn régóta nem hallani norwichi akcentust (144). Miként kis magyar honunkban is ugyanazt az akcentust hallja mindenki a debreceni, szegedi, pesti, pécsi vagy szombathelyi állomáson is.

A kiejtési kérdések tárgyalásában érdekes, amit a BBC kiejtési részlegéről (The BBC Pronunciation Unit) tudhatunk meg (200). Ez az 1920-as évek óta működik, nemrég az oxfordi egyetemi kiadó jelentette meg a BBC Pronunciation Dictionary of British Nameset. A fő szabályukkal könnyű egyetérteni: a brit személynevek ejtésében a név tulajdonosának kiejtése a mérvadó, a helynevek kiejtésében a BBC követi a helyi művelt nyelvhasználatot (201). Így aztán *Heigham* (egy norwichi kerület, korábban önálló falu) kiejtése „Hay-um”, nem pedig „High-um”, ahogy a Norwichba más vidékről beköltöző tömegek általában ejtik (207–208). A helynevek kiejtése körüli bizonytalanság, viták fő oka az Anglia más részeiből történő tömeges bevándorlás: az 1950-es években Norwichnak fél millió lakosa volt, 1970-ben már 620 000, manapság pedig közelíti a 900 000-et. Valami hasonlót figyeltek meg egyetemi hallgatóim is nemrég: a Pest megyei Tahiban a helybeliek a *tahisi* (buszállomás, stb.) alakot használják, a máshonnan beköltözöttek (nagyreszt fővárosiak) viszont a *tahii* alakot (KECSKÉS 2015); ugyanígy az őslakosok a *leányfalusi* alakot használták egy vizsgálatban, a beköltözők viszont a *leányfalui*-t (LÉVAI 2015). Norwichban ma élénk viták zajlanak a helynevek kiejtéséről: a helyiek hagyományos ejtése állnak szemben a bevándorlók betűejtésével. Mint sokgenerációs régi norwichi, TRUDGILL a saját helyneveit „kéri vissza” a bevándorlóktól, elvárja tőlük, hogy alkalmazkodjanak a helyi hagyományos ejtésekhez (205). Miként a magyar nyelvész F. DORNBACH MÁRIA (1943–2014) is elvárta (volna), hogy egy autokrata polgármester ne szakítsa szét szülőfaluját az ősi, hagyományos *szigetújfalusi*-t mondókra és a nyelvművelői segítséggel is beidomított *szigetújfalui*-t használókra, lásd F. DORNBACH–KONTRA 2013.

Ismertetésemet rövid óhajjal zárom: bárha írna valaki egy ilyen színvonalas, élvezetes, bölcs útmutatót azoknak a magyaroknak is, akik tévelyegnek nyelvi kérdésekben.

Hivatkozott irodalom

- Arany János 1861/1907. Visszatekintés (Megjelent a „Szépirodalmi Figyelő” 1861. évi folyamában). In: *Arany János munkái* 6. Sajtó alárendezte és bevezetéssel ellátta RIEDL FRIGYES. Franklin-Társulat, Budapest, 1907. 325–377.
- BAGIN ÁRPÁD 2006. Egy új néprajzi jelenség Kelet-Közép-Európában? A Halloween és a tökbábukészítés egy kisalföldi településen, Ógyallán. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 2006/4: 195–210.
- F. DORNBACH MÁRIA – KONTRA MIKLÓS 2013. Falusi történet. In: BENŐ ATTILA – FAZAKAS EMESE – KÁDÁR EDIT szerk., „...hogyan legyen a víznek lefolyása...”. *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár. 99–119.

- KECSKÉS SZULAMIT 2015. *Tahisi vagy tahii?* Szemináriumi dolgozat. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.
- KONTRA MIKLÓS 2015. Megjegyzések nyelvi identitásunk intézményes rombolásáról. In: BODOR PÉTER szerk., *Emlékezés, identitás, diszkurzus*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 21–38.
- L. JUHÁSZ ILONA 2002. *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely.
- L. JUHÁSZ ILONA 2013. „Terepkutatás” az interneten – módszerek és lehetőségek: a Halloween példája. In: LISZKA JÓZSEF szerk., *Az Ethnológiai Központ évkönyve*. Acta Ethnologica Danubiana 15. Forum Minority Research Institute, Komárom–Somorja. 111–135.
- LÉVAI BIANKA EDIT. 2015. *Leányfalui, vagy leányfalusi?* Szemináriumi dolgozat. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.

KONTRA MIKLÓS
Károli Gáspár Református Egyetem

Rácz Anita, Etonimák a régi magyar településnevekben

A Magyar Névarchívum Kiadványai 37. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016. 196 lap

Az alább ismertetendő munka RÁCZ ANITA habilitációs értekezésének közreadott változata, egyben pedig egy többéves gyűjtő- és feldolgozó munka eredményeinek összefoglalása. A kiadvány alapvetően a szerző korábban külön kötetben publikált, *Adatok a népnévvél alakult régi településneveink történetéhez* (Debrecen, 2011) című névtárának anyagára épül, bár az elemzési és egyéb szempontok miatt a felhasznált adatok köre az abban közölnél valamivel szűkebb. Mindenesetre így is összesen 915 település 1321 névalakjának több mint 7600 adata, vagyis impozáns adatmennyiség szolgált az elemzés alapjául.

A Bevezetést követően (9–14), mely röviden felvázolja a későbbiekben tárgyalt kérdéseket, megindokolva azok vizsgálatának létjogosultságát, a szerző elsőként a *nép* és *népnév* terminusok használatát, illetve az ezek által jelölt fogalmak kiterjedését és történeti változásait járja körül (15–24). E kérdés valóban alapvető fontosságú, hiszen – mint az alapos szakirodalmi áttekintésből kiderül – jelentős eltérések lehetnek az egyes értelmezések között; így elengedhetetlen annak tisztázása, hogy maga a szerző mit ért e fogalmakon, illetve hogy miket sorol a népnevek közé. Az etnikum fogalmának saját meghatározására végül nem vállalkozik – ez nem is lehet célja e munkának –, ugyanakkor egy praktikus megközelítéssel sikerül kettévágnia a gordiuszi csomót: azt tekinti népnévnek, amit a korszakban a nyelvhasználók (a forrásokból kiolvashatóan) maguk is annak tekinthettek. Ennek megfelelően kizárja például a *vendég*-et, a *bercel*-t és a *varsány*-t, amelyek népnévi jelentése ugyan nemegyszer szerepel a szakirodalomban, de nem bizonyítható egyértelműen. Döntését, úgy vélem, csak helyeselni lehet, hiszen néhány valódi népnév esetleges kizárása kevésbé torzítaná az eredményeket, mint a népnévként nem élők téves bevonása.

E fejezetet a népnévi eredetű településnevekkel foglalkozó bőséges szakirodalom értékelő áttekintése követi (25–30). A tudománytörténeti háttér megrajzolása e kérdésben nem csupán egy „kötelező” elem teljesítése, hiszen a tárgyalt kérdés (vagyis hogy lehet-e következtetni a népnévi eredetű településnevekből a Kárpát-medence korabeli etniku-